

ЎЛМАС УМАРБЕКОВ

ОДАМ БЎЛИШ ҚИЙИН

Роман

«ШАРҚ» НАШРИЁТ-МАТБАА
АКЦИЯДОРЛИК КОМПАНИЯСИ
БОШ ТАҲРИРИЯТИ
ТОШКЕНТ — 2007

МУҚАДДИМА

*Осмондаги бўзтўрғай
Бўзламасанг на бўлғай?
Гулчеҳранинг ҳолини
Сўзламасанг на бўлғай?
(Алёр)*

Шоҳ Муслим дунёдаги энг доно, энг одил подшолардан эди. Унинг мамлакати гўзал, шаҳарлари обод, халқи тинч, фаровон турмуш кечирарди. Аммо подшонинг фарзанди йўқ эди. Бу фақатгина унинг ўзини эмас, бутун халқни ташвишга солиб қўйган эди. Орадан кўп йиллар ўтди. Подшо қариб, бир оёғи ерда, бир оёғи гўрда турган пайтда фарзанд кўрди. Севинчи ичига сиғмай қирқ кечаю қирқ кундуз халққа ош берди. Қирқ биринчи куни эса етти иқлимдаги барча донғи кетган одамлар, фозилу фузало, олиму уламоларни йиғиб ўғлини кўрсатди ва ўз халқининг одатича унинг келажagini айтиб беришни сўради.

Ҳамма жим. Ҳамманинг боши қуйи солинган... Подшо ҳайрон бўлди.

— Бу жимликнинг боиси нима?

Яна ҳеч кимдан садо чикмади. Орадан анча вақт ўтди. Оғир сукунатни Сукротдек кекса бир олим бузди.

— Шоҳим, рўпарангизда бош эгиб турганлар мендан ёш. Мен эса дунёга қачон келганимни унутганман, дунёнинг барча аччиқ-чучугини тотган одамман. Шуларнинг қонидан кечсангиз, мен айтай?

— Айт!

Шунда кекса олим деди:

— Ўғлингизнинг дунёда тенги бўлмайди. На кучда, на ақлда. Икки ойлигида икки ёшлик боланинг ишини қилади, икки ёшида эса йигирма ёшлик йигитдай бўлади. Ўн ёшида ўзини фиръавн эълон қилади. Унинг дастидан вайрон бўлмаган уй, мамлакат қолмайди. Шунинг учун ҳам умрининг иккинчи ярми пушаймонда, азобда ўтади.

— Жаллод! — кичқирди шунда шоҳ ва тиззасида ўйнаб ўтирган ўғлини бағрига босди. Қирқ кунлик бола бирдан отасининг соқолига чанг солиб, ярмини юлиб олди.

— Гапимнинг биринчи исботи бу! — деди кекса олим.

Шоҳ кулоқ солмади. Олимни олиб чиқиб кетишди.

Орадан кўп йиллар ўтди. Шоҳ Муслим кекса олимнинг гапларини ҳам, ўзини ҳам унутди. Шаҳзода олим каромат қилгандек кун сайин, соат сайин ўсиб, ўн ёшга тўлганда ажойиб йигит

бўлди. Шоҳ ҳам, халқ ҳам унинг хуснига қараб, гапларини эшитиб тўйишмасди. Аммо шахзода ҳеч кимга парво қилмас, ўз ақлига, ўз кучига маҳлиё эди, кўп вақтни отасининг тахтида ўтказарди.

Бир куни осмони фалакни қора булут қоплади. Қаттиқ шамол турди. Бўрон бошланди. Сел на одамни аяди, на дов-дарахтни! Бирпасда гуллаб турган мамлакат вайрон бўлди. Шаҳарлар, далалар, тоғлар сув остида қолди. Бўрон тингач, шоҳ ва шахзода ўзларини сувда қалқиб турган ёғоч устида кўрдилар. Ёғоч шундай ингичка эдики, кимдир озгина қимирласа, иккалови ҳам ағдарилиб ҳалок бўларди. Шаҳзода отасига деди:

— Ота, бу ёғоч устида иккаламиз жон сақлолмаймиз. Сен менинг туғилишимни истаган эдинг. Энди кўйиб бер, мен яшашим керак.

Шундай деб шахзода отасини сувга итариб юборди. Шоҳ ғарқ бўлди.

Шаҳзода ўзга бир мамлакатга сузиб келиб, ўзини фиръавн эълон қилди. Унинг зулмидан, унинг қахридан ярим халқ қочиб қутилди, ярим халқ ўлди. Мамлакатда фиръавннинг ўзидан бошқа ҳеч ким қолмади. У узок яшади, аммо на тушида, на ўнгида ҳаёт лаззатини сурди. Бутун умри ёлғизликда, азоб-уқубатда ўтди.

Айтишларича, бундай одамлар юз йилда бир туғилар эмиш...

I

196... йилнинг жазирама ёз кунларидан бирида Мингбулоққа кираверишдаги оқ тунука томли уйнинг эшигини ёш бир йигит тақиллатди. Олис йўл юрганиданми, ё иссиқ каттиқ таъсир қилганиданми унинг оқ батис кўйлаги куракларига ёпишиб қолган, ёқаси ичидан бўйнига ташлаб олган рўмолчаси жикқа ҳўл эди.

Дам ўтмай у кафтлари билан ясси пешанасини, бароқ қошлари аралаш юз-кўзларини артарди. Ичкаридан ҳадеганда ҳеч ким чиқавермади, йигит бесўнақай картон чамадонини кўлига олиб, эшикни оёғи билан итарди. Янги бўялган жимжимадор зангори эшик «ғийк» этиб очилди. Йигит ичкарига кирди. Уй томони баланд сўридан иборат бўлган чорси ҳовлида ҳеч ким кўринмасди. Ҳовлининг ўнг биқинидан ўтган ғишт йўлка ёнидаги гулзорга жилдираб сув оқиб турарди, йигит шу томонга қараб, ток тагига келди. Шунда у ровонда хонтахтага тирсақларини тираб тасбеҳ ўгириб ўтирган кампирга кўзи тушди. Кампирнинг кўзлари юмук, ажин тортиб кетган ингичка лаблари нималарнидир шивирларди.

— Буви, — деди секин йигит уни чўчитиб юбормаслик учун.

Кампир кўзларини очди ва рўпарасида жилмайиб турган йигитга тикилди. Кейин бирдан ўзини орқага ташлади-да, деди:

— Вой, ўла қолай! Абдулламисан?

— Мен...

Абдулла чамадонини ерга қўйиб, ровонга кўтарилди.

— Вой, бўйинга қоқий! Вой, садағанг кетай! Сен келадиган кун ҳам бор экан-ку!

Кампир ёшига муносиб келмаган эпчиллик билан ўрнидан туриб, Абдуллани кучоқлай кетди.

— Вой, мен ўлай сени танитай! Индамай термилиб ўтирибман-а. Эсонмисан, омонмисан? Нечук, болам, нечук? Ўзинг келдингми? Ойинг, даданг эсон-омонми?

Кампир янги кўрпача солиб, Абдуллани ўтказар экан, севинчи ичита сиғмай, шанғиллаб гапирар, Абдулла эса жавоб беришга улгуролмай жилмаярди. У Мингбулоққа бу гал ўзи келган эди. Мактабни олтин медаль билан битириб, озод қушдек бўлгани учун онаси ёлғиз ўзини юборишга қаршилиқ қилмади. Бир чамадон совға-салом қилиб бериб, жўнатди. Абдулла бувисиникига, умуман, шу кишлоққа келишни яхши кўрарди.

Қачонлардир Мингбулоқ Қўқоннинг, қолаверса, бутун Фарғонанинг энг гўзал

сайилгоҳларидан бири бўлган. Мингбулоқнинг марказидаёқ толзор такя водийнинг машҳур қизиқчилари, шоир ва полвонларини тўплаган, Қулочга сиғмайдиган толлар тагидаги супаларда ошхўрлар кунни кеч қилишган, шухрати бутун республикага тарқалган ашулачи, чолғувчиларнинг ашула, машқларини эшитишган.

Олис йўлга отланган сайёҳлар ҳам Мингбулоқда тўхтаб, девзирадан бир сиқим ош қилиб еб кетишма-са, кўнгиллари жойига тушмасди. Машҳур Юсуфжон қизиқнинг ўз шогирди Охунжон қизиққа ютқазган жойи ҳам шу Мингбулоқ бўлган. Тумонат одам ўшанда тараф-тараф бўлиб аскияни тўполонга айлантирган экан. Буларни Абдулла кўрмаган, дадасидан эшитган. Уруш сабаб бўлиб Мингбулоқнинг файзи кетиб қолди. Бузилган ўчоқлар, чириб, намдан моғор тортган сўрилар сершовкин толзор такянинг ўлимини эслатади. Лекин ҳали ҳам бу жойларнинг кўрки, ҳисобсиз катта-кичик булоқлар, шохлари бир-бирига чирмашиб кетган баҳайбат толларнинг шовур-шувури, муздек ҳаво дилни равшан қилади. Абдулла деярли ҳар ёз икки-уч ҳафта ойиси билан келиб турарди. Аммо икки йилдан бери, отаси касалга чалиниб ётиб қолганидан бери келмаган ва бувисини жуда соғинган эди. Қариб мункиллаб қолган, қоп-қора бу кампирни у яхши кўрарди, соатлаб унинг гапларини эшитарди, зерикмасди ва кўпинча унинг ёнида ётиб, ҳикояларини тинглаб, тонг оттирарди.

Ҳожар буви ҳам неварасини яхши кўрарди. У келганда ўтқазгани жой тополмай қоларди, агар кўча-кўйда болалар билан ўйнаб, у ер-бу ери чақа бўлиб қайтса, жиғибийрони чиқарди. Абдулла унинг яккаю ягона невараси эди. У ўзи иккита фарзанд кўрган эди. Биттаси, Абдулланинг онаси Шаҳодат, иккинчиси, кенжаси Обид бўлиб, у шу ўғли билан турарди. Шаҳарга, қизиникига борганда, икки кундан ортиқ туролмас, шаҳар шовқини бошини оғритарди, сиқиларди. Бунинг устига у анчагина қари бўлса ҳам, мустақил ҳаёт кечиришни истарди. Ўғли билан туришига қарамай, ўз рўзгорини ўзи тебратарди ва кўпинча ўғли унга ёрдам бериши ўрнига, ўғлининг кам-кўстларини у тўғрилаб юрарди. Шундан бўлса керак, ким билан гаплашмасин, ўзини мағрур тутар ва дастурхон атрофидаги энг яхши дуоси: «Худо бировни бировга зор қилмасин!» эди.

Қишлоқдагилар уни «Отинбиби» ё бўлмаса «Завод ая» деб аташарди. Абдулла отинбиби дейишларининг сабабини биларди. Ҳожар буви анчагина ўқимишли аёл бўлиб, бир қанча китобларни, дostonларни ёд биларди, ёшлигида Анбаротинга эргашиб, бир қанча ғазаллар ҳам битган эди. Лекин у, нима учун «Завод ая» дейишларига тушунолмасди. Қачонлардир пахта тозалаш заводига янги келганлардан бири уни «Завод ая!» деб чақирган, шу-шу «Завод ая» бўлиб кетган.

... Фотиҳадан сўнг, Ҳожар буви дарров дастурхон ёзди, бирпасда чой дамлаб келди-да, неварасининг ёнига ўтирди.

— Вой, Абдулла-ей, вой, болам-ей! Шундай қилиб, ўзим келдим дегин? Катта йигит бўлиб қолибсан, катта йигит! Даданг қалай?

— Раҳмат, тузуқлар, — деди Абдулла. — Қон босимлари анча тушган. Салом деб юбордилар.

— Саломат бўлсин. Бу касал унга қаёқдан юқа қолди экан? Худо шифо берса, тузалиб кетар. Ўқишинг биттими энди?

— Ҳа. Олтин медаль билан тамомладим.

— Бўйингга қоқий!

Улар анчагина гаплашиб ўтиришди. Абдулла совғаларни топширди. Ҳожар буви кўзига ёш олиб дуо қилди.

— Тоғамгилар қани?

— Тоғанг балнисага кетган, — деди Ҳожар буви қандайдир ташвиш билан. — Келин ойингнинг кўзи ёрийдиган. Билмадим бу гал нима бўлар экан, — кампир оғир хўрсинди. — Ҳар банданинг бошида бир ташвиш бор экан-да, болам. Тўртта туғди, тўрттови ҳам уйга келмай

қазо қилди. Буниси энди нима бўлар экан? Майли, ишқилиб, тоғаннинг бахтига ўзи омон бўлсин.

Орага жимлик чўкди. Ҳожар буви ўз Ҳаёлларига берилиб, неварасини бир дақиқа унутди. Кейин сесканиб, ўрнидан турди.

— Эсим курсин, овқатга уннамай ўтиришимни қара.

— Овора бўлманг, буви, қорним тўқ,

— Овораси бор эканми? Ҳозир тоған ҳам келиб қолади. Сен бирпас чўзилгин. Мен дарров ош қилиб келаман. Бор, менинг уйимга кир.

Ҳожар буви пилдираб ўчоқ боши томонга кетди. Абдулла қишлоққа келганидан ҳурсанд бўлиб, ўрнидан турди. Анча вақт ҳовлининг ўртасидаги нашвати шохиди кукулаб турган мусичани, ўчоқ бошида ғимирлаб юрган бувиси, мўридан ғўзапояннинг аччиқ ҳидини келтириб, бурқсиб чиқаётган кўкимтир тутунни томоша қилди, кейин эснаб ичкариги хонага, бувисининг уйига кирди. Бу уйни у жуда яхши билар ва яхши кўрарди.

Уй кенг ва чорси бўлиб, ҳамма девори тоқчалардан иборат эди. Тоқчаларга ҳар хил тусдаги катта-кичик қутичалар, ҳисобсиз коса, чойнак-пиёлалар териб қўйилган эди. Тоқчалар ўртасидаги устунларнинг ғалтак ўтқазилган қозиқларида ҳар доим дазмолланган ва атир сепилган сочиқлар осиглиқ турарди. Одам кам киргани учунми, ё ҳовлининг офтоб тушмайдиган жойида бўлгани учунми, уй ёз бўйи салқин турарди.

Абдулла муздек беқасам кўрпача устига чўзилди. Юмшоқ пар ёстикнинг райҳон ҳидини эслатувчи енгил, ёқимли ҳиди гуп этиб димоғига урилди. Кўллари ёйиб, кўзларини юмди. Ҳовлида эса мусича ҳамон кукулар, чарс-чарс ёнаётган ғўзапоя овози унга кўшилиб ғалати, оромбахш оҳанг касб этарди. Имтиҳон ташвишларидан қутулган, юраги минг хил орзулар, номаълум, аммо порлоқ келажак лаззатлари билан тўлган Абдулла ўзини ниҳоятда бахтли ҳис қилар ва мудрар экан, юзларида табассум ўйнар эди.

Шу аҳволда у қанча ётди, ухладими, ё фақат мудрадами, билмайди, бир маҳал қувнок, йўғон эркак овозини эшитиб, туриб кетди. Дераза ёнига бориб, ҳовлига қаради.

Ўчоқ боши олдида тоғаси онасини қучоқлаб, бақирарди:

— Ўғил, ойи! Ўғил! Тирик! Тирик!.. Абдулла отилиб ҳовлига тушди.

— Ассалому алайкум, тоға.

Обид ака уни кўриб, онасини қўйиб юборди ва қаршисига юрди.

— О жиян-э! Бормисан?! Жуда яхши келдингда. Мана сен ҳам энди жиянлик бўлиб қолдинг!

— Табриклайман. — Абдулла тоғасининг қўлини сикди.

— Ҳой, менга қара, ўзини кўрдингми? — қичқирди ошга сабзи босаётган Ҳожар буви.

— Кўрдим. Қоп-қора бир жиш, — деди Обид ака кулиб.

— Нафасингни совуқ қилма! Қора бўлса, ўзимизга ўхшар экан-да.

— Кимга ўхшаса ҳам боши омон бўлсин, ойи!

— Худоё айтганинг келсин. Ҳой, Обид, самоварни янгилла, ҳали замон ошим тайёр бўлади.

Обид ака севинчидан ниманидир хиргойи қилиб, самовар қўя бошлади. Бирдан у қаддини ростлади ва ўчоқ бошига қараб бақирди:

— Ойи! Отини нима қўямиз?

— Қайдам? Ўзларинг биласанлар.

Ҳожар бувининг шундай дейишида жон бор эди. Бу уйда ҳамма нарса унинг измида бўлиб, унинг айтгани-айтган, дегани-деган эди. Олдинги невараларининг ҳаммасига ҳам туғилмасдан исм қўйган, уйдагилар рози бўлишган эди. Лекин уларнинг биттаси ҳам турмади. Кампир кўнглида бунисига ўғил бўлса Тўхтасин, ё Турсун, қиз бўлса Умриниса қўйишни ният қилиб қўйган эди. Аммо ҳозир кўнглини очгиси келмади. Чақалоқларнинг турмаслигига ўзини айбдор ҳис қилганидан ўзини бу гал четга тортди.

— Қайдам? Ўзларинг биласанлар, — деди у яна анча жиддий тусда.

— Бўлмаса... — деди Обид ака Абдуллага кўз қисиб қўйиб. — Турсун бўлсин.

Ҳожар буви ўчоқ бошидан чиқди. Унинг кўзлари жикқа ёш эди.

— Айтганинг бўлсин... — деди ўпкаси тўлиб. — Омин! Неварамнинг умри узок бўлсин.

Боши тошдан бўлсин!..

Ҳожар буви ёғлиқ қўлларини юзига суртди-да, енгининг учи билан нам кўзларини артди. Абдулла кўз оддида юз берган бу воқеадан севинишини ҳам, севинмасини ҳам билмай, қаққайиб туриб қолган эди. Обид ака буни сезди шекилли, елкасини бир-икки қоқиб қўйиб:

— Мана, жиянлик ҳам бўлиб қолдинг, — деди. Абдулла жилмайди.

Кўп ўтмай ҳовли кўни-қўшнига тўлиб кетди. Ҳамма шанғиллаб янги меҳмон билан табриқлар, хазиллашар, бири олиб, бири қўйиб, қандайдир маслаҳатлар берарди.

— Завод ая! Энди пўлат сандикни шамоллатадиган бўлдингиз-да? Бешик тўйи ўзи бўлмайди.

— Нима деяпсиз ўзи! Завод аянинг пўлат сандикларидаги бисот ўнта бешик тўйига етади.

— Баҳона билан сарполик бўлиб қоларканмиз-да, Отинойи..

— Сенларга гап бўлса! — деди ўчоқ бошидан қапгир кўтариб чиққан Ҳожар буви. — Менинг пўлат сандиғим билан нима ишларинг бор?

— Ўзингиз билан олиб кетманг деяптиларда, — деди ёш бир жувон.

— Тилинг кесилсин, Бувиниса! — деди жаҳли чиққан бўлиб Ҳожар буви — Сенга кимхоб камзулимни атаб қўювдим. Энди бериб бўпман! Неварамни уйлантираман деб юрибману ҳали?!

— Ишқилиб айтганингиз келсин, Завод ая! Неварангизнинг боши тошдан бўлсин.

Яна анча шанғиллаб гаплашиб, тарқалишди. Гап билан бўлиб ош тагига олиб кетганини ҳеч ким сезмабди.

— Майли, эртага бошқа қилиб берарсиз, — деди Обид ака. — Биз жиян билан бедана отиб келамиз. Нима дейсан, жиян?

— Зўр бўларди, — деди Абдулла севиниб. — Ҳеч бедана овига бормаганман.

— Бўпти. Азонда уйғотаман бўлмаса.

Шу тун Абдулла алламаҳалгача Ҳаёл суриб ётди. У Мингбулоққа келганидан хурсанд, шунинг учун Ҳаёллари ҳам Мингбулоқдек тоза, шўҳ ва тиниқ эди.

II

Обид ака ваъдасига мувофиқ, ғира-ширада Абдуллани уйғотди.

— Борасанми?

— Бўлмасам-чи! — деди Абдулла кўзларини ишқалаб.

Шундай деди-ю, лекин эринчокдик билан ўрнидан турди. Ҳовлига тушганда, Обид ака эски шим-кўйлак, резинка этик кийиб олиб, белига ўқдон боғлаб турарди.

— Ановилар сенга, — деди у ровонга ишора қилиб. — Бедазор ҳозир нам, кийимингни расво қиласан.

Абдулла апил-тапил ювиниб, тоғаси тайёрлаб қўйган эски бир комбинезонни кийди. Комбинезон катта келиб, почалари осилиб турса ҳам унга ярашди. Бир пойининг таги кўчган этикни кийганда эса, тоғаси кулиб деди:

— Тракторчи бўлдинг қўйдинг.

— Туззукми?

— Туззук бўлганда қандоқ!..

Ҳожар буви кечаги ошнинг гўштларини иккита нонга босиб, тўрвага солиб берди.

— Шу ерда еб ола қолайлик? — сўради Абдулла қорни очлигини сезиб.

— У ёқда еймиз. Бунинг ҳам ўзига яраша гашти бўлади, — деди Обид ака. — Нима дединг?

— Майли.

— Ҳаяллаб қолманглар, Обид, — деди Ҳожар буви. — Захрога овқат олиб борасан-а. Ширгуруч қилиб қўяман.

— Хўп.

Улар йўлга тушишди. Эшикка етганда Обид ака:

— Тешавой! — деб чақирди.

Қаердандир кичкина олачипор, шалпангкулоқ ит пайдо бўлиб, уларнинг олдига тушди.

— Қаердан олдингиз буни, тоға? — сўради Абдулла итга одамнинг исми берилганига ҳайрон бўлиб.

— Бир овчи ўртоғимдан олдим. Унинг ҳам оти Тешавой. Ит деса, ов деса ўзини томдан ташлайди. Зўрға олдим. Бир ой ялиниб юрдим. Охири берди.

Обид ака, ўша ялиниб юрган кунлари эсига тушди шекилли, кулиб қўйди.

— Бир куни уйига борсам, ҳовлида ўйнатиб ўтирибди. Ўзида бир эмас — тўртта. Тагин шундоғ итлар-ки, шерни тутиб кел десанг, тутиб келади. Кўп бўлса кўз тўймас экан-да. Буни пойлаб юриб, янги туғилганда ошнасиникидан ўғирлаб келган. Кўрдиму маҳкам ёпишиб олдим. Ўша куни энди кўзини очган экан. Мен ҳам унга кўп яхшилиқ қилганман-да, охири йўқ деёлмади. Қўлига олиб, тумшуғидан ўпди. Ит ғингшиб қўлларини ялай бошлади. Яна айниб қолмасин, деб секин гап бошладим. «Тешавой...» деганимни биламан, ит тумшуғини менга ўгирди. Иккаламиз кулиб юбордик. «Майли, ола қол», деди итни менга узатиб. «Отини нима қўйдинг?» деб сўрадим, шошиб итни олар эканман. «Ҳозир ўзинг қўйдинг-ку, Тешавой-да», деди. Шу-шу Тешавой бўлиб кетди.

Ит ўзининг номини эшитиб, тўхтади-да, буйруқ кутгандек Обид акага ингичка қора тумшуғини чўзди.

— Бор, бор, сени чақирганим йўқ, — деди Обид ака қўли билан йўлга ишора қилиб.

Тешавой кичкина оппоқ думини ликиллашиб, олдинга чопиб кетди.

— Яхши ит чикди, ҳароми, — деди Обид ака ҳавас билан унга қараб. — Ҳали яна ўзинг кўрасан.

Улар олмазор этагидаги сўқмоқ йўлга бурилишганда, куёш тоғ ортидан эндигина мўралай бошлаган эди. Олма шохларидаги сарғая бошлаган япроқлар олтин тангалардек ярақларди.

Улар икки километрча юриб, канал бўйига чиқишди. Шу ерда қишлоқ тугаб, кенг экинзор бошланарди. Попуклари қизариб, етилиб турган жўҳоризор, унинг орқаси кетганча пахтазор эди. Обид ака жўҳоризорни айланиб ўтишганда:

— Келдик, — деди ва милтиғини елкасидан олди. Абдулла олдида бедаси ўрилган яхлит карта ястаниб турарди.

— Қани, бирпас ўтирайликчи, ҳозир бошланади, — деди Обид ака сирли оҳангда.

Улар ариқ лабига омонатгина ўтиришди. Абдулла тоғаси нимани бошланади, деди, тушунмади. Сўрашга эса уялиб, бедазорга тикилди. Жимжит. Ҳеч қандай қушнинг овози эшитилмасди. Енгил шабада беданинг чучмал ҳидини димокқа уриб эсарди. Улар анча ўтиришди. Обид ака оёқлари орасида тилини осилтириб ётган Тешавойнинг бошини силаб, худди Абдулладек бедазорга тикиларди. Аммо бедазор ҳамон тинч, унда бирон жонивор борлигидан асар йўқ эди. Бир-икки марта чумчуқ галаси «гур» этиб кўтарилиб, жўҳоризор ичида ғойиб бўлди, холос. Абдулла зерикди ва тоғасига ўгирилиб:

— Ҳеч нарса йўқ-ку? — деди.

— Тисс! — деди Обид ака нимагадир кулоқ солиб. Шу топ қишлоқ томонда сигир маъради, кейин қаердадир яқин бир жойда нимадир «тиқ» этди. Яна нимадир тақиллади. Бақами, алланарса бир-икки марта «ғувак-ғувак» деган товуш чиқарди. Обид ака Абдуллани туртиб, «эшит», деди. Абдулла шу сўзни эшитиши билан бир беданининг «пидпилдик»лаб кетганини пайқади. Овоз жуда баланд ва тиниқ эди. Кўп ўтмай бедазорнинг ҳар чеккасида беданалар сайрай бошлади. Абдулла қайси бирига кулоқ солишини билмай қодди. У ёш боладек севиниб,

ариқ бўйлаб у ёқдан бу ёққа югурар, қаёқда бедана баландроқ сайраса шу ёққа ўзини отарди.

— Бошлаймизми? — сўради Обид ака.

— Бирпас тулинг.

Абдулла, ўлим хавфини сезмай, ўз овозидан завкланиб сайраётган беданаларга кулоқ солиш билан банд эди, у бу дақиқанинг иложи борича чўзилишини истарди.

— Кеч бўлиб кетади. Орқадан одам ўтиб қолиши мумкин, — деди Обид ака, лекин жойидан кўзгалмади.

Беданаларнинг хори тингандай бўлди. У ер-бу ердагина сийрак эшитилиб қоларди.

— Энди бошлаймиз!

Обид ака ўрнидан турди. Ит бир сакраб ариқ ичидан чикди-да, тиззасигача ботиб, бедазор ичига шўнғиди. Беш метрча доира чизиб айлангач, эгасининг олдига келиб, тумшуғини чўзди.

— Ол, — деди Обид ака қўлини олдинга бигиз қилиб.

Ит югуриб кетди. Обид ака белидаги анча-мунча илгак осилган камарини тузатар экан, Абдуллани огоҳлантирди:

— Фақат орқамдан юрасан. Ёнимга ҳам, олдимга ҳам ўтма.

— Хўп, — деди Абдулла ҳўл бедазорга кадам қўйиб. — Анча отамизми?

— Қанча керак?

— Беш-олтита отоларсиз? Обид ака кулди.

— Беш-олтита отиш мумкин. Жуда бўлмаса...

У гапини тутатмади, «пақ» этган ўқ товуши эшитилди. Абдулла нима бўлганини англаб етгунча, Тешавойнинг оғзида бир қанотини силкитиб турган беданани кўрди. Ит қойил иш қилгандек, ўзидан мамнун бўлиб, думини ликиллатганча Обид акага тикилиб турарди.

— Опкел! — деди Обид ака тиззасига уриб.

Ит югуриб эгасининг олдига келди. Бедана ҳамон тирик эди. Қанотини силкитиб, қон тумшуғи билан итнинг юзига уриларди. Обид ака уни итнинг оғзидан олди-да, камаридаги илгаклардан бирига бўйнидан илди. Осилиб қолган бедана бир-икки силкиниб, тинчиди.

— Семиз экан, — деди Обид ака милтиқни ўқлар экан. — Бу ҳам сенинг омадинг.

Абдулла индамади. Биринчи марта овга чиққани учунми, овнинг бундай бўлишини Ҳаёлига келтирмаган, отилган нарса ўша заҳоти ўлар, деб ўйлаган эди. У кўзини тоғасининг белида ликиллаб турган беданадан узолмас, ўқ тешиб мажақ бўлган тумшуғи кўнглини айнатарди. «Ҳозиргина сайраб турувди, — ўйлади у бир-икки тупуриб... — Энди сайрамайди. Энди пати юлинади, ювилиб, тозаланиб ошга босилади. Ким ер экан? Мен емайман..»

— Қаёқда қолдинг? Юрмайсанми? — қичқирди Обид ака.

Абдулла ўзига келиб, тоғасининг анча илгарилаб кетганини, унинг олдида ит думини чўзиб, ниманидир искаб турганини кўрди. Овнинг завқи баланд келиб, Абдулла ҳозиргина эзилиб Ҳаёлидан ўтказган гапларни унутди-да, итга тикилди, Тешавой бирпас тумшуғини чўзиб турди, кейин сакради. Нимадир унинг олдида пир этиб кўтарилди. Шу заҳоти ўқ узидди. Куш бир-икки қанот қоқиб йиқилди. Ит у тушган жойга қараб югурди.

— Опкел! — деди Обид ака яна тиззасига уриб. Тешавой ниманидир тишлаб, эгасининг қаршисига югурди. Бу ҳам бедана эди. Лекин буниси ўқ тегиши билан ўлган, шунинг учунми, ё иккинчи марта кўриб кўникдими, Абдулла жирканмади.

Қуёш тошлоқ устида одам бўйи кўтарилиб, чўғдек қизғиш нурларини соча бошлади. Кимнингдир қичқиргани, кейин мотор гуриллагани эшитилди. Оддий, ҳар дамгидек меҳнат ва завқ билан тўла янги кун ўз ҳаётини бошлади. Аллақерда қўшиқ янграй бошлади. Радиоданми, ё қишлоқнинг ўзиданми — Абдулла ажрата олмади. Қўшиқ беданаларнинг сайрашига қўшилиб, ғалати, шу пайтгача у эшитмаган, гўзал оҳанг касб этди. Овни унутиб, у шу атрофини тўлдириб турган оҳангларга завқ билан кулоқ сола бошлади. Кўп ўтмай қўшиқ тинди, аммо бедазор эса ҳамон қандайдир сирли, аммо шўх, ўйноқи оҳанглар билан тўла эди.

Яна ўқ узилди. Абдулла чўчиб кетди.

— Санаяпсанми, нечта бўлди? — кичқирди Обид ака.

Абдулла унинг ёнига келди. Обид ака Тешавойнинг оғзидан янги ўлжани олар экан, жиянига ғурур билан қараб қўйди.

— Беш-олтита девдингми, боя?

— Ҳа, — деди Абдулла илгаклардаги бир текисда осилиб турган беданаларга тикилиб. — Лекин кўп отганга ўхшайсиз...

— Ма, сана.

Обид ака камарини ечиб, кичкина бир тасмани олдида, илгакларни шунга ўтказди ва тугун қилиб, жиянига узатди.

— Бугун бедана кўп. Яна шунча отсак бўлади. Қани, ол, Тешавой!

У шундай деб олдинга югурган итнинг кетидан йўлга тушди. Абдулла ўлжаларни санади. Ўн битта бўлибди! «Бирпасда-я!» — хайрон бўлди у ва фахр билан тоғасига тикилди.

Бедазорни иккинчи марта айланиб чиқишганда, ўлжанинг сони ўн бештага етди. Обид аканинг кайфи чоғ эди.

— Қалай, ов тузукми? — деди нонушта қилгани ўтиришганда,

— Зўр, — жилмайди Абдулла.

— Аслида ишимни ташлаб овчиликка ўтиб қўя қолсам ҳам бўлар экан.

— Ҳали ҳам трактор ҳайдайсизми?

— Сал баландроқдан кел. Ҳамма тракторчиларнинг бошлиғиман ҳозир.

— Ўсибсиз-да, — деди Абдулла иштаҳа билан гўшт ер экан.

— Ўсганда қандок! Ўн йилда бригадир бўлдим, яна йигирма йилдан кейин раис бўлсам ажаб эмас.

Иккови кулишди.

— Ишим яхши, — деди Обид ака бир оздан сўнг Тешавойга суяк ташлар экан, жиддий оҳангда: — Жамоада ўттизта трактор бор. Қишин-ёзин тинмайди. Топиш ҳам шунга қараб. Яқинда машина оламан. Келинойинг туғса, бола ўлмаса, машинада бутун республикани айланиб чиқаман, деб ният қилиб қўйган эдим. Бир ёғи Арслонбоб, бир ёғи Чимён... Ниятимизга етадиганга ўхшаймиз. Ишим яхши-ю, ўқимадим-да, жиян... — Обид ака хўрсиниб қўйди... — Урушдан қайтиб келганимда ўқимоқчи эдим. Лекин бу фикрдан қайтдим. Қимматчилик, жамоа хароб, қишлоқда деярли эркак қолмабди. Ўшанда раҳматлик Манноп ота раис эди. Сен уни кўрганмидинг?

Абдулла «йўқ» дея бошини кимирлатди.

— Ажойиб одам эди. Ёшлигида отдан йиқилиб, оёғи синган ва умрбод чўлоқ бўлиб қолган. Шу ҳам қўймади. Ўқиш қочиб кетмайди. Ўқирсан ҳам, олим ҳам бўларсан. Лекин ука, — деди. — Қишлоққа қара, битта ҳам бутун уй йўқ. Жамоа бундан бешбаттар. Деҳқон одам буни тушунади. Қол ука, — деди, қолдим. Кейин ишга берилиб кетиб ўқиш Ҳаёлимдан кўтарилди. Энди кеч. Энди ўқиб қаёққа борардим? Сен нима қилмоқчисан? Ишлайсанми, ўқийсанми?

— Ўқийман, — деди Абдулла негадир уялиб. — ТошДУнинг физматига кирмоқчиман.

— Дуруст, — деди Обид ака. — Математикани яхши кўрасанми?

— Ҳа.

— Дуруст. Ўқи, жиян, ўқи. Ойингнинг сендан умиди катта. Бор ишонгани сен. Даданг мана ётиб қолди. Ҳозир қалай, дурустми?

— Туззукдай.

— Ишқилиб тузалиб кетсин. Ёмон касалга чалиниб қолди. Гипер... гим... Нима эди номи?

— Гипертония.

— Гипертония, — қайтарди Обид ака. — Оти қурсин. Узоқ йили келганда анча яхши эди. Бир ҳафта турди чамамда ўшанда, а?

-Ха.

— У билан ҳам овга чиққан эдик. Ху анави ёққа. — Обид ака пахтазорнинг этак томонига ишора қилди. — Даданг, Тешавой мерган, мен. Даданг яхши отади. Адашмасам ўттиз-қирқта бедана отувдик ўшанда. Кечқурун Булоқбошида ош қилдик. Ярмини ошга босдик. Ярмини кабоб қилдик. Анча тузук эди даданг ўшанда.

Обид ака ўйланиб қолди. Кейин чўнтагидан ғижимланиб кетган папирос олиб, шошмасдан текисладида, тутатди.

— Дадангни яхши кўраман. У менга жуда кўп яхшилик қилган, уйлантирган, тўйга ўзи бош бўлиб турган.

— Бормайсизми? — сўради Абдулла.

— Бораман. Кеннойинг қайтсин. Бир ўттиз-қирқта бедана отиб олиб бораман.

— Мумкин эмас.

— Майли, емаса ҳам кўнгли кўтарилади. Қани, турдикми?

— Майли, — деди Абдулла кўзгалиб.

— Яна икки марта айланиб чиқамиз. Шу билан бўлди. Тешавой, юр!

Ит худди шу гапни кутиб тургандек, бедазорга ташланди.

Энди Абдулла овга кўниккан, ҳатто унга қизиқиб ҳам қолганди. У завқ билан Тешавойнинг ҳаракатларини кузатар, ҳар ўқ отилганда «Ура!» деб қичқиради. Бедазорнинг орқасидаги арава йўлда тарвуз ортилган автокачка кўринганда Обид ака овни тўхтатди. Абдулла қаршилик кўрсатмади.

Аравадаги йигит Обид акани таниди шекилли, салом бериб:

— Қалай, ов тузукми? — деб сўради.

Обид аканинг ўрнига Абдулла жавоб берди:

— Йигирма бешта отдик, мана.

У ғурур билан кўлидаги тасмага тизилган беданаларни кўрсатди. Аравакаш калласини лиқиллатиб:

— Қойил! — деб кўйди.

Кейин уни чақириб битта тарвуз узатди.

— Айтгандек, Обид ака, — қичқирди йигит, — ўғил муборак бўлсин!

— Раҳмат.

— Булоқбошида битта ош қилиб берасизда энди девзирадан! Бедана босиб!

— Ош сендан айлансин, Ҳомид. Қилиб бераман. Аравакаш йўлга тушди. Абдулла тарвузни кўтариб, тоғасининг орқасидан юрди. Ариқ лабига етишганда:

— Чўлладик-ку, тарвузни шу ерда еб кўя қолайлик, — деди Обид ака. — Кўтариб юрасанми?

Улар эски жойга чордона қуришди. Обид ака буклама пичоғини тарвузнинг думига шундай теккизиши билан ёрилиб кетди. Қип-қизил чинни тарвуз булоқ сувидек муздек ва ширин эди. Обид ака битта тилимни итнинг олдига кўйди. Абдулла итнинг тарвуз ейишини шунда кўрди. Тешавой думини лиқиллатиб ер экан, худди одамга ўхшаб данагини ажратиб ташларди.

— Зўр-ку, — деди Абдулла хайрон бўлиб.

— Нима деяпсан! Уйда биз нима есак, бу ҳам шуни ейди...

Обид ака яна нималарнидир деб, итни мақтамоқчи эди, жўҳоризор этагидан битта бедананинг жуда баланд сайраган овози эшитилиб қолди. Абдулла ҳалигача бунчалик ўткир ва тиниқ овозни эшитмаган эди. У-ку майли, Обид ака ҳам еб турган тарвузи оғзида қолиб, қулоқ сола бошлади. Бедана бир оҳангда «так-тарак, так-тарак» қилиб, озгина дам олар, кейин бир йўла саккиз-тўққиз марта таракларди. Бир неча марта шу қайтарилгач, Обид ака ўрнидан турди.

— Қаёққа? — сўради Абдулла тоғасининг нима қилмоқчи эканлигини сезган бўлса ҳам.

У шу бедананинг отилишини истамас эди. Лекин Обид ака унга жавоб бермади. Эгасининг

ҳаракатларини тушунган ит жўҳоризор томон югуриб кетди.

— Тоға, шуни отманг! — деди Абдулла унинг орқасидан бўғилиб.

Обид ака эшитмади. Абдулла уларга бирпас қараб турди-да, кейин ўша ёққа югурди. Лекин у кеч қолган эди. Тешавой кийинчиликсиз беданани топган, тумшуғи билан пишиллаб уни чўчитган эди. Абдулла бедананинг сакраб кўтарилганини кўрди. Ўқ овози жаранглади. Бедана патирлаб ҳавода бир-икки айланди-да, жўҳори ичига шўнғиди. Ит унинг орқасидан югурди. Шу пайт Абдулла жон ҳолатда кичкирди:

— Тоға, итни чақиринг! Ўзим тутаман, Тешавой! Обид ака уни тушунди ва тиззасига уриб, итни чақирди. Тешавой истар-истамас тўхтаб, орқасига қайтганда, Абдулла уларга етиб келди.

— Шуни отмасангиз бўларди, — деди у зарда билан.

— Ҳа, чакки бўлди, — ачиниб гапирди Обид ака. — Қанотига текканга ўхшайди ўқ, балки тузатармиз.

Абдулла жўҳоризор ичига кириб, беданани кидира бошлади. У ариқдан бу ариққа ўтди, лекин бедана кўринмасди. Жўҳоризорнинг ўртасига келиб, пояларни қайирди-да, олдинга тикилиб қаёққа боришини билмай туриб қолди. Олдинда бир одам кўрингандай бўлди. Абдулла бирикки ариқдан ўтиб, яхшилаб қаради. Ундан ўн ариқча нарида оқ кўйлакли, оқ дурра танғиб олган бир аёл чўкка тушиб ҳовучидаги яраланган беданага тикилиб турарди. Абдулла унинг юзини кўрмади. Бедана тутилганидан ва унинг тириклигидан ҳурсанд бўлиб, аёлнинг ёнига борди.

— Ўлмабдими?

— Ўлса сизга оғирлиги тушармиди?

Аёл жаҳл билан шундай деди-да, Абдуллага қарамай ҳансираётган беданани оғзига олиб бориб тили билан хўллади. Абдулла кўнғироқ овозидан аёлнинг ёш қиз эканлигини сизди. Аммо унинг кўпол жавобидан ранжиган бўлди.

— Шунча отганларинг етмасмиди?! — деди қиз яна бошини кўтармай.

— Мен ҳам шундай девдим, — Абдулла қизнинг ёнига энгашди. Энгашди-ю, унга бир қараши билан ўтириб қолди. — Гулчеҳра?

— Вой, сизмидингиз? — қиз ҳам уни таниб, беихтиёр бўш кўли билан этагини пастроқ тортиб кўйди.

Иккалови бир дақиқа жим қолишди. Қиз негадир уялиб бошини эгган, Абдулла эса оғзи очилиб, унга тикилиб қолган эди. Қизнинг бир-бирига туташ қалин қошларигача тушган жўҳори попуқлари жамалак бўлиб ёпишиб қолган оппоқ дурраси, қийиқ кўзи ва кичкина бурни устида осилиб турган бир тутам жингалак сочи, бир қаноти синган беданага ачинганиданми, ё кутилмаган учрашувдан уялганиданми титраб турган думалоқ лаблари уни лол қилиб қўйган эди. Иккаловининг назарида шу сукут ичида ўтган бир дақиқа узоқ бир соатдек кўрина бошлаган бўлса ҳам, нима дейишларини билмай, жим ўтиришарди. Ниҳоят Абдулла бирон нарса дейишга қарор қилиб, йўталди. Кейин:

— Тузалиб кетармикин? — деди.

Қиз бирдан юзига қизиллик югуриб, Абдуллага кўз кирини ташлади.

— Тузалади, бир қаноти синибди, холос. Кўринг. Қиз шундай деб, кафтида ёнбошлаб ётган беданани унга узатди. Бедана ҳаллослар ва кичкина кўзларини пирпиратиб, уларга ялинганомуз тикиларди.

— Яхши сайраётганди, — деди Абдулла.

— Ҳа, — қиз жонланиб кетди. — Мен ҳам ишимни ташлаб кулоқ солиб ўтирувдим. Яхши сайраётувди.

— Нима қилаётган эдингиз?

— Жўҳори қайираётгандим, — қиз ёнидаги жўҳори солинган саватни кўрсатди. —

Дадамларга. Яхши кўрасизми?

Қиз уялинқираб бошини эгди ва яна юзига қизиллик югурди.

— Дадамлар яхши кўрадилар.

— Мен ҳам яхши кўраман. Жўҳори кавоб ширин бўлади.

— Абдулла! Абдулла, хой! — чақирди Обид ака канал томондан.

Абдулла жавоб бермади, у жилмайганича Гулчехрага тикилиб, «яна нима десам экан?» деб ўтирар, бу ердан кетишни истамасди.

— Тоғангиз чақиряптилар, — деди Гулчехра кўзғалиб ва беданани узатди. — Олинг.

— Сизники бу энди.

— Нега? — севингандек бўлиб сўради қиз.

— Сиз топдингиз, сизники бу.

— Бўлмаса тузалганида қайтариб бераман. Абдулла кулди.

— Кетдикми? — сўради қиз.

— Майли.

Абдулла саватни кўтариб, қизнинг орқасидан юрди. У ниҳоятда шод эди.

Жўхоризордан чиқишганда, Обид ака канал бўйида милтиғига юзини тираб ўтирарди. Уларни кўриб, бошини кўтарди.

— Мунча ҳаялларинг?

— Тутиш кийин бўлди, — деди Абдулла Гулчехрага кўз қирини ташлаб.

— Тирикми ишқилиб? — хавотирланиб сўради Обид ака.

— Бир қаноти синибди, — деди Гулчехра.

— Тузатмоқчи, — деди Абдулла унга ишора қилиб.

— Ҳа, дуруст.

Улар йўлга тушишди. Обид ака олдинда, Абдулла билан Гулчехра орқада. Анчагача жим боришди. Қишлоққа яқинлашганда Гулчехра сирли оҳангда деди:

— Айтгандай, табриклайман.

— Нима билан! — ҳайрон бўлиб сўради Абдулла.

— Медаль билан. Абдулла жилмайди.

— Раҳмат. Қаердан билдингиз?

— Бутун қишлоқ билади, — деди қиз ҳам жилмайиб. У жуда чиройли жилмаярди. Абдулла ўзи сезмай, беихтиёр унга тикилиб қолди.

— Мен келдим, — деди Гулчехра кўприкка етишганда.

Абдулла қўлидаги саватни унга узатди.

— Сизни қачон табриклайман?

— Табриклашингиз мумкин. Мен ҳам битирдим.

— Наҳотки? — Абдулла уялиб кетди. — Кечирасиз, эсимдан чиқибди. Анча бўлди кўришмаганимизга.

— Икки йил, — деди Гулчехра унга ғалати қараб. — Унутишингиз табиий.

— Кечирасиз.

— Ҳечкиси йўқ. Эртага зиёфатимиз бор. Келинг.

— Раҳмат.

Гулчехра кўприк ёнидаги дарвоза томон йўл олди. У бир қўлида ингичка белига тиралган сават, бир қўлида бедана кўтарганича енгил чувагини шапиллатиб кетар экан, Абдулла узок вақт кетидан қараб қолди.

III

«Ўзгариб кетибди, — ўйларди Абдулла уйга қайтар экан. — Жуда ўзгариб кетибди. Наҳотки икки йил ичида шундай ўзгариш мумкин бўлса? Илгари қоп-қора қилтириқ бир қиз эди. Энди-

чи?)»

Абдулла шундай ўйлар экан, Гулчехра билан, чиройли, келишган қиз билан танишлигидан мамнун бўлиб қўйди. «Нима деди? Ҳа, «Икки йил, унутишингиз табиий», деди. Демак, у Абдуллани унутмабди. Бўлмаса кўришмаганини ҳисоблаб юрармиди?!»

Абдулла жилмайди. Болалиги, Гулчехра билан бўлган дамлари кўз олдидан ўта бошлади.

У бу қизни анчадан бери танир эди. Қишлоқда улар юрмаган сўқмоқ, улар қилмаган шўхлик қолмаган. Гулчехранинг отаси Обид аканинг қалин ўртоғи бўлиб, ёшлиқдан бирга ўсишган, ҳаттоки икки йилча уруш даврида бир қисмда хизмат қилишган эди. Абдулланинг билишича, Юсуф ака йигитлик чоғлари анчагина шўх бўлиб, у бор жойда жанжал чиқиши табиий экан. Лекин урушдан кейин қишлоғига қайтгач, ўзгариб кетди. Фронт уни шундай қилиб қўйдими, ё бола-чақа ташвиши кўпайиб, қуйилиб қолдими, ҳарҳолда, у жуда мўмин-қобил бўлиб қолди. Яхши ишлади. Бундан беш-олти йил муқаддам унинг бригадаси пахтачиликдан юксак кўрсаткичларга эришгани учун унга Қаҳрамон унвони берилди.

Гулчехра Юсуф аканинг тўнғич фарзанди бўлиб, болалигида худди отасига ўхшаган шўх эди. Деярли ҳар куни уйига у ер-бу ери чақа бўлиб қайтарди. Онаси уришар, Юсуф ака эса фахрланарди. Отасининг уришмаслигини яхши билган Гулчехра баттар шўхлик қилар, кўпинча ўйинқароқликда ўғил болаларни орқада қолдириб кетарди.

Абдулланинг ҳали-ҳали эсида, қишлоқда уруш йиллари Дадавой амаки деган бир одам яшарди. Қаёқдан келиб қолди бу ерга, нима иш қилади, ҳеч ким билмасди. Эрта саҳарда уйдан чиқиб кетиб, ярим кечада қайтарди. Доим бир хил кийинарди, тўғрироғи, тиззалари ямоқ калта шими ва жазирама ёз кунлари ҳам бошидан тушмайдиган учи найза солдатча қалпоғидан бошқа унинг ҳеч нарсаи йўқ эди. У қишлоқ ҳаётига аралашмас, одамларга қўшилмас, лекин негадир унинг номини ҳурмат билан тилга олишарди. Нима учун шундай — болалар буни билишмасди. Унинг камгаплигиданми, ё саломга алик олмаслигиданми, болалар уни хушлашмасди, ҳатто ундан чўчишарди.

Бир куни унинг лой томида бир бургут пайдо бўлиб қолди. Абдулла ўшанда ёзги каникулга келган эди. Гулчехра уни етаклаб, Дадавой амакининг уйига олиб борди.

— Кўряпсанми? — деди лой томга ишора қилиб.

Абдулла аввал ҳеч нарсаи пайқамади. Кейин мўрининг ёнида букчайиб турган бир нарсага кўзи тушди.

— Нима?

— Бургут! — деди Гулчехра овозини пасайтириб. — Кеча кўриб қолдим. Билмадим, амаки қаёқдан олиб келдйкин? Ҳозир яхшилаб кўрсатаман.

Гулчехра кўчанинг нариги бетига ўтиб, бургутга кесак отди. Бургут сесканиб тумшуғини чўзди. Кейин аланглаб атрофга қаради-да, битта-битта қадам ташлаб мўрининг орқасига ўтди. Унинг бир оёғига занжир боғланган эди.

— Амаки буни нима қилар экан?

— Қайдам? — деди Гулчехра. — Балки уйига пойлоқчи қилиб қўйгандир.

— Бургут уй пойлайдими? — хайрон бўлди Абдулла.

— Нега пойламас экан? Ит пойлайди-ку?!

— Ит бошқа гап.

— Билсанг, бургут итдан ҳам зўр.

Улар анчагача кўчанинг четида томга тикилиб ўтиришди. Аммо бургут жойидан қимирламади.

— Биласанми, — деди Гулчехра бир маҳал. — Бечорага раҳмим келиб кетяпти.

— Нега?

— Оч бўлса керак. Амаки кун бўйи уйида бўлмайди.

— Кел, ул-бул берамиз, — таклиф қилди Абдулла.

— Нима берамиз? — Гулчеҳра хўрсинди. — Бургут хом гўшт ейди-ку!

— Нима қилибди? Биз ҳам хом гўшт берамиз.

— Қаердан оламиз? Бизда бўлганда ойим аллақачон овқат қилардилар.

Иккалови ўйлашиб қолишди. Лекин қанча ўйлашмасин, гўшт топишнинг эвини қилишолмади.

— Нон емасмикин? — сўради бир маҳал Гулчеҳра умид билан. — Бизда зоғора нон бор, бир халта!

— Билмадим. Кел, бериб кўрамиз.

Кўп ўтмай иккалови Гулчеҳра уйдан ўғирлаб келган битта зоғора нонни Дадавой амакининг томига отишди. Аммо бургут уларнинг меҳрибончилигига парво қилмади, хатто жойидан ҳам кимирламади.

— Зоғора емас экан, — деди Абдулла.

Гулчеҳра индамади. Унинг иккала кўзи жикқа ёш эди.

— Нега йиғлайсан? — сўради Абдулла.

— Нега емайди?! Оч қолса майлими?! — Гулчеҳра ўзини тутолмай йиғлаб юборди.

— Тўхта, — деди Абдулла. — Йиғламагин. Бир иш қиламиз...

— Қанақа иш? — кўзларини ишқалаб сўради Гулчеҳра.

— Амаки келишини пойлаймиз. Қани у нима бераркин?

— Бўпти! — деди Гулчеҳра севиниб.

Улар ўша куни алламаҳалгача Дадавой амакининг йўлини пойлаб ўтиришди. Ниҳоят у келди. Болалар унинг кўлида катта сумка кўришди. Ичкарига кирганда эса, кўча эшикдан уни кузатишди.

Дадавой амаки жинчироқ ёкиб, томга кўтарилди. Нималардир деб гапирди, болалар англашмади. Кейин бургутни оёғидан тортиб, қўлтиқлади-да, пастга тушди. Жинчироқни ҳовлининг ўртасига қўйиб, сумкасини ерга ағдарди ва бургутни қўйиб юборди. Бургут ерда тўкилиб ётган қора нарсалар атрофида бир-икки айланиб, чўқилай бошлади. Дадавой амаки занжирни узун қўйиб юборганча унинг ҳаракатларига тикилиб ўтирди-да, шивирлаб:

— Жавр бўлди сенга, жонивор, жавр бўлди, — деди.

— Гўшт беряпти, — деди секин Абдулла Гулчеҳранинг кулоғига.

Гулчеҳра бошини кимирлатди.

Дадавой амаки бургутни томга олиб чиқиб қўйганда улар кетишди. Лекин иккаласи ҳам тун бўйи бургутни ўйлаб чиқишди. Эрталаб эса яна шу ерга келишди. Бургут кечагидек мўрининг ёнида букчайиб турарди.

— Нега жавр бўлди, деди? Билдингми? — сўради Гулчеҳра.

— Йўқ.

— Унда ҳам гўшт йўқ. Шунинг учун жавр бўлди деди, — тушунтирди Гулчеҳра.

— Билмадим.

— Билмадим эмас, аниқ, — деди Гулчеҳра, кейин Абдуллани туртди. — Қўйиб юбормаймизми уни?

Абдулла бу гапдан чўчиб тушди.

— Амаки дод деб юборади.

— Билиб ўтирибдими? — деди Гулчеҳра. — Бечора бунақада ўлиб қолади. Бўшатиб юборамиз.

— Ҳозирми? — иккиланиб сўради Абдулла.

— Қоронғи тушганда.

— Майли.

Кечкурун улар девордан ошиб, Дадавой амакининг ҳовлисига тушишди. Айвоннинг бурчагидаги устун қозиғида узун занжир осилиб турарди. Унинг ярми қозикқа ўралган бўлиб,

ярми томда бургутнинг оёғига боғланган эди. Абдулла занжирни ечди ва бир-икки силтаб тортди. Бургут томнинг зиҳига яқинлашди, лекин учишни Ҳаёлига ҳам келтирмади.

— Оёғидан бўшатиш керак, — деди Гулчехра.

— Қандай қилиб? Чўқиб олсачи?

— Устига қоп ташлаймиз.

Улар томга чиқишди. Занжир бургутнинг оёғига омонатгина илиб қўйилган экан, ечиш кийин бўлмади. Ечиб бўлиб, занжирни ҳовлига ташлашганда эса, ку-тилмаган воқеа юз берди. Бургут учмади. Аксинча, томдан тушишаётганда уларнинг кетидан юриб, нарвонга яқинлашганда тўхтади-да, яна хурпайиб, бошини қанотлари орасига яширди.

— Учмаяпти-ку? — хайрон бўлди Абдулла.

— Ҳайдаш керак, — деди Гулчехра.

У шундай деб девор орқали томга кўтарилди ва узун бир таёқ билан бургутни ҳайдай бошлади. Аммо бургут жойидан қимирламасди. Бир гал Гулчехра уни қаттиқ итариб юборди шекилли, бургут гандираклаб қанотларини ёйди ва ўзини тутолмай ҳовлига секин учиб тушди. Шунда болалар унинг қанотлари қирқилганини кўришди ва қилган ишларидан қўрқиб кетишди. Бургут эса айвон олдида савлат билан бир-икки айланиб, кеча овқат еган жойига борди-да, яна бук-чайиб тумшуғини қаноти ичига яширди.

— Нима қиламиз энди? — сўради Гулчехра. Абдулла биринчи марта унинг чўчиганини сезди.

Лекин нима деб жавоб бериши мумкин? У ҳам Гулчехрадек нима қилишини билмасди. Шунинг учун елкаларини қисди. Болалар анча вақт бургутга термилиб, ўйлашди. Лекин иккаловининг Ҳаёлига ҳеч қандай фикр келмади. Ниҳоят бўшашиб остонага ўтиришди.

— Яхши ҳам бошқа болалар билишмади, — деди Гулчехра хўрсиниб. — Билишганда, биттаси эмас, биттаси айтиб қўярди.

— Ҳа, — рози бўлди Абдулла, — роса тўполон бўларди.

— Мен амакидан кўрқаман. Кўзи ёмон. Гулчехра Дадавой амакининг кўзларини кўрсатмоқчи бўлиб, олайди, ўхшата олмади. Абдулла кулиб юборди.

— Нега куласан?

— Амаки кўзларини ҳеч шунақа олайтирмайди, — деди Абдулла. — Унинг кўзлари доим бир хил — совуқ.

— Олаяди! — деди Гулчехра ўзиникини маъқуллаб.

— Олаймайди.

— Олаяди!

— Хўп, сеники маъқул. Менга қара, — деди Абдулла у билан тортишиш фойдасизлигини тушуниб, — яхшиси кетайлик. Амаки келиб қолса иккаламизни ҳам соғ қўймайди. Нима дединг?

Бу гап Гулчехрага маъқул тушди. Улар ўринларидан туриб эшик томон йўл олишди. Лекин ҳали беш қадам ҳам юрмаган эдиларки, бургут уларнинг кетидан юрди. Абдулла эшикни очиш ўрнига ҳовлининг орқа томонига қочди. Гулчехра ҳам унинг кетидан югурди. Бургут улардан бир қадам орқада қолмасди, улар тўхтаса тўхтар, чопса чопарди. Яна айвонга қайтиб келишганда Гулчехра ўзини тутолмай йиғлаб юборди.

— Энди нима қиламиз?

Абдулла индамади. Уни ҳам кўрқув босган эди. Шу алфозда улар қанча туришди, билишмайди, бир маҳал кўча эшик ғирчиллаб очилиб, Дадавой амаки кириб келди. Қўлида ҳар доимгидек катта сумка, бошида учи найза қалпоғи. У айвонга яқинлашганда болаларни кўриб қолди.

— Кимсанлар?

Болалар индашмади. Иккалови ҳам совуқ еган одамдек қалт-қалт қиларди.

Улардан садо чикмагач, Дадавой амаки айвонга кўтарилиб жинчирикни ёкди.

— Ҳа, — деди у Гулчехрага чирокни тутиб. — Юсуфнинг қизимисан? Бу бола ким?

Гулчехра жавоб бериш ўрнига йиғлай бошлади.

— Нега йиғлайсан? Қандай кириб қолдиларинг бу ерга?

Яна иккаловидан садо чикмади.

— Майли, гапирмасаларинг гапирмаларинг, — деди Дадавой амаки сумкасини кўтариб. — Мен ҳам ёшлигимда шўх эдим. Қўшниларнинг на девори, на томи қолган мендан.

У шундай деб, ҳовлига тушди-ю, шумшайиб турган бургутни кўриб қолди.

— Мана бу ишларинг чакки бўпти, — деди у ҳамма нарсага тушуниб. — Кўр одам ҳассасиз юролмайди. Бу бургут ҳам кўр, ҳам қари. На уча олади, на кўра олади. Бир чўпон ўртоғим урушга кетаётганда менга топширди: сенда турсин, менга кўп яхшилик қилди, қариганида хор бўлмасин, деди. Икки йилдан бери мен боқиб юрибман. Бу ишларинг чакки бўлибди.

— Энди тегмаймиз, амаки, — деди йиғи аралаш Гулчехра.

— Ишонаман, қизим, ишонаман, — деди амаки. Бизни уришади деб кўрққан болалар, ўша куни жуда эзилиб уйларига қайтишди. «Яхши одам экан-ку, амаки?!» ўйларди ичида Абдулла. Лекин бир ҳафта ўтар-ўтмас у йўқ бўлиб қолди. У ҳам, бургут ҳам. Унинг қаёққа кетганлигини узоқ вақтгача ҳеч ким билмади. Уруш тутагандан сўнг эса унинг Украинада қахрамонларча ҳалок бўлгани ҳақида хабар келди. Ўшанда ҳам ёз бўлиб, Абдулла каникулга келган эди. Бу хабарни эшитиб, Гулчехра иккалови анча қайғуришди. Мана шу воқеа, ким билади, нима учундир Абдуллаинг Ҳаёлидан сира кўтарилмасди.

Ҳозир ҳам у секин канал бўйлаб уй томон борар экан, шу воқеа барча икирчикирлари билан унинг кўз олдида намоён бўлган эди. Ўша пайтлари Гулчехра ўғил болалардан фарқ қилмасди. Энди-чи? Энди у бутунлай бошқача бўлиб кетибди. Илгариги шўхликлари, югуриб-елишлари қани? Шундай ўйлар экан, Абдулла қайси бир йили (ўшанда еттинчи синфда бўлишса керак) жамоа режани бажариб, тўй қилиб берганда, бирга от минишганини эслади. Ҳа, Гулчехра ўшандаёқ бошқача бўлиб қолган эди. Ўлар канал бўйлаб боришар экан, Абдулла унинг елкасига қўлларини қўйганда ўзини тортган ва шу билан катта бўлиб қолишганини билдирган эди.

Анча сайр қилишди. Кейин қайси бир бригаданинг ҳовуз бўйига қурилган шийпониди Ҳаёл суришди. Шийпонда улардан бошқа ҳеч ким йўқ, ҳамма хўжалик боғидаги тўйда, дала жимжит эди. Гулчехра тирсакларини шийпон панжарасига тираб, ҳовузга термилганча ўтирарди.

— Ўйлаяпсанми? — сўради Абдулла.

— Ҳа, — деди секингина Гулчехра. — Ким бўлишимизни ўйлаяпман.

Абдулла кулди.

— Ким бўлар эканми?

— Сен олим бўласан.

— Олим? — ҳайрон бўлди Абдулла.

— Ҳа, сен олим бўласан. Катта папка тутиб, кўзойнак тақиб юрасан.

— Қўйсанг-чи! — ичида севинса ҳам, зарда қилди Абдулла.

— Йўқ, рост, кўриб турибман.

— Ўзинг-чи? Ўзинг ким бўласан?

— Менми? — Гулчехра ўйланиб қолди. — Мен... мен меъмор бўламан.

— Ўх-хў, — деди Абдулла, — жуда баланд кетдинг-ку!

— Нимаси баланд? Сен олим бўлганингда, мен меъмор бўлолмайманми? Ҳарҳолда шунга ўқийман. Чиройли уйлар қураман, шаҳар қураман. Балки Мингбулоқ меъмори бўларман...

— Қишлоқнинг ҳам меъмори бўлар эканми?

— Нега бўлмас экан? Ҳозир бўлмаса, кейин бўлар. Ўшанда баланд-баланд, чиройли уйлар қураман. Кейинчи... Кейин...

Гулчехра кейин нима қилишини айтолмади.

— Мен ким бўлишимни ҳали билмайман, — деди Абдулла. — Дадам, ҳозир ўқишдан бошқа нарсани ўйлама, дейдилар.

— Мен бўлсам, кўп ўйлайман. Бир — шифокор бўлгим келади, бир — муҳандис. Ҳозир энди меъмор бўлгим келяпти. Нима дейсан, қайси бири яхши экан-а?

— Ҳаммаси ҳам яхши бўлса керак, — деди Абдулла иккиланиб. — Яхши бўлмаса одамларнинг ҳаммаси ё шифокор, ё муҳандис бўларди, Бошқа ишни танламасди. — Бу фикр ўзига маъқул келди шекилли, қатъий қилиб қўшиб қўйди: — Ҳаммаси ҳам яхши.

Гулчеҳра индамади, ёки яна ўз Ҳаёлларига бери-либ, уни эшитмади.

«Ҳозир у ким бўлмоқчи экан?» — ўйлади Абдулла. Шу пайт кимдир уни туртди.

— Салом!

Абдулла бошини кўтарди. Рўпарасида ўзи тенги иккита йигит турарди. Абдулла уларни таниди. Бири — Қосимжон, иккинчиси — Самад эди.

— Ҳаёл суриб қолибсан? — деди Қосимжон қўлини узатиб.

— Овга чиқувдик, — деди Абдулла йигитлар билан кўришар экан. — Яхшимисизлар?

— Раҳмат, — Қосимжон кўлидаги танбурга ишора қилиб, деди: — Мактабни тугатдик. Кечкурун зиёфат. Репетицияга кетяпмиз.

— Сен ҳам битирдинг шекилли? — сўради иккинчи йигит.

— Ҳа, — деди Абдулла.

— Яхши битирдингми?

— Ёмон эмас, — Абдулла олтин медаль олганини айтишга уялди. — Ўзларинг-чи?

— Биз ҳам шу, — деди Қосимжон. — Қачон келдинг?

— Кеча.

— Ҳали шу ердამисан?

— Ҳа.

— Бўлмаса кечкурун мактабга кел. Бир яйраймиз, хўпми?

— Майли, — деди Абдулла Гулчеҳранинг ҳам таклиф қилганини эслаб.

— Зиёфат зўр бўлади, — гапга аралашди иккинчи йигит. — Раиснинг ўзи қилиб беряпти.

— Зўр-ку, — деди жилмайиб Абдулла.

— Зўр бўлганда қандоқ! Хўжаликка кадрлар керак. Биз тайёр кадр. Зиёфат шунга қарабда.

Учалови кулишди.

— Келгин-а, албатта! — деди Қосимжон ўртоғини қўлтиқлаб. — Ҳайрлашмаймиз.

Йигитлар кетишди. Абдулла уйга кирганда Ҳожар буви водопровод тагида чордона куриб, бедана тоза-лаб ўтирарди.

— Қаёқда қолиб кетдинг, болам! — деди у неvara-сини кўриб.

— Ўртоқларимни кўриб қолдим.

— Тоғанг келинойингнинг олдига кетди. Тушликка келади. Яхшилаб ош қилиб бераман. Болам-ей, бо-лам-ей, қадами қутлуғ болам-ей! Қорнинг ҳам очгандир?

Кампир яна нималардир деб, ўчоқ бошига кетди, Абдулла у олиб келган ширгуручни эзмаланиб ер :>кан, кўз олдидан сават кўтарган Гулчеҳра кетмас :>ди. «Яхши қиз бўлибди, — ўйларди у, — жудаям яхши қиз. Беш-олти кун қоламан қишлоқда». У шу фикрга келиб жилмайди-да, юмшоқ пар ёстикқа ёнбошлади. Шу пайт у бир боланинг «Буви!» деб чақирганини эшитди.

— Кела қол, нима дейсан? — деди кампир. Бола нимадир деди.

— Ана, айвонга бора қол, айвонда ўтирибди, — деди.

— «Ким экан?» — ўйлади Абдулла ва ҳовлига қаради.

Юзига жўҳори доналари ёпишган беш-олти яшар қоп-қора бола сочикка ўралган бир нарса кўтариб келарди. Нарса иссиқ бўлса керак, ҳу-хулаб дам у кўлига, дам бу кўлига оларди. Остонага етганда у деди:

- Абдулла ака сизмисиз?
- Ҳа, нима эди? — сўради Абдулла.
- Мавини опай бердила.
- Нима бу?
- Жўхойи. Иссиқ.

Бола шундай деб сочикни ёзиб юборди. Уч-тўртта қип-қизил қилиб пиширилган жўхори кигиз устига думалаб кетди.

Абдулла «рахмат» деб улгурмай, бола худди биров кувгандек, қочиб кетди. «Гулчехра!» — ўйлади Абдулла юзига табассум югуриб ва қўлини куйдирадиган даражада иссиқ жўхоридан олиб тишлади. Унга шу пайтгача кўрда пишган жўхори бунчалик ширин туюлмаган эди.

IV

Кечкурун у мактабга келганда, кечанинг тантана-ли қисми тугаб, ўйин-кулги авжига чиққан эди. Қосимжон ҳовлининг ўртасида туриб олиб, ваъзхонлик қилар, лекин ҳеч ким унга кулоқ солмас эди. Ҳамманинг кўзи узун столнинг бурчагида дурторга жўр бўлиб қўшиқ айтаётган қизда эди. Абдулла ҳам беихтиёр тўхтаб кулоқ сола бошлади. Қиз ҳар тўртликни айтиб бўлганда шўх кулги кўтарилар, лекин Абдулла унинг нима айтаётганини англай олмади. Қиз беш-олтита тўртликни айтиб бўлгач, гулдурос қарсак кўтарилди. Қосимжон, менга чалишяпти, деб ўйлади шекилли, тантанали вазиятда қўлларини кўксига қўйиб, миннатдорчилик билдирди ва шу топ Абдуллани кўриб қолди.

— Э, келардингиз-да, ўртоқ медалист? — деди у баланд овоз билан.

У ҳазиллашдимиди, ё киноя қилдимиди, Абдулла англамади, унинг икки кўзи ҳовлига гир айлантириб қўйилган стол атрофидаги одамларда эди. У Гулчехрани ахтарарди.

— Ўртоқлар! Бир дақиқа диққат! — кичқирди Қосимжон. — Бизнинг кечамизга Париждан, э кечира-сизлар, Тошкентдан ўртоқ Абдулла Шарипов ташриф буюрдилар.

Беш-олти жойдан қарсак кўтарилди. Қосимжон га-пида давом этди:

— Ўртоқ Шарипов сиз-бизга ўхшаган оддий одам эмас. У киши мактабни олтин медаль билан тамомладилар. Ура, ўртоқлар!

Абдулла бу гапдан энсаси қотиб, ўзини четга ол-моқчи бўлди, лекин Қосимжон уни қўлидан маҳкам ушлаганича, дастурхоннинг тўрига тортди. Абдулла унинг кайфи борлигини пайқаб, қаршилиқ қилмади ва у кўрсатган жойга бориб ўгирди. Негадир ҳеч қаерда Гулчехра кўринмасди. «Келмадимикан? — ўйлади ха-вотирланиб Абдулла. — Агар келмаган бўлса, бирпас ўтириб кетаман».

— Ҳафа бўлма, — деди қаёқдандир унинг ёнида пайдо бўлиб қолган Самад. — Биринчи ичиши...

— Зарари йўқ, — деди жилмайишга ҳаракат қилиб Абдулла,

— Кечани ўзимизга қўйиб беришди. Аттестат топширилгандан кейин ҳамма катталар кетди, — деди Самад. — Директоримиз яхши одам, шуни талаб қилди.

— Косагул! — кичқирди шу тоб яна Қосимжон уч марта қарс уриб. — Май!

Кимдир Абдулланинг олдига очилмаган «Шампанс-кое» келтириб қўйди.

— Озгина ич, — деди Самад. — Ҳарҳолда муста-қил бўлдик энди.

— Майли. Оч.

— Пақиллатамизми? Абдулла елкаларини қисди.

— Ихтиёринг.

Самад шиша қопқоғини ярмига кўтарган эди, ша-роб отилиб, дастурхонга тўкилиб кетди.

— Майли, — деди Самад. — Ҳаётимиз шундай тош-қин бўлсин. Кел, шунга ичамиз.

Фужерлар жаранглади. Абдулла бир културм ютиб, столга қўйди.

— Нега ичмадинг? Бу Қосимжон эди.

— Ё биз билан ичмайсанми?

— Нега? Фақат ҳозир ичгим келмаяпти.

— Бўлмаса мен ичаман.

Қосим пиёлани тўлатди. Энди оғзига олиб борган эди, Самад унинг қўлини тутди.

— Бўлди. Кўп ичиб юбординг.

— Қўйиб юбор! — Қосимжон силтаниб қўлини бўшатган эди, вино кўйлагига тўкилиб кетди. Лекин у парво қилмай, қолганини қалқиб-қалқиб ичди. Кейин гандираклаб столга яқинлашди-да, пиёлани қўйди ва бирдан йиғлаб юборди.

— Абдулла, дўстим! Мен севинчимдан эмас, ала-мимдан ичаман, аламимдан. Ғаламислар мени йўлдан урди. Бу ерда қолишни истамайман! Тушунасанми, Абдулла?! Шаҳарга кетишни истамайман, шаҳарда ўқигим келади. Бу ерда нима бор? Пахта, пахта ва яна пахта!..

— Алжирама, Қосим! — деди Самад.

— Алжираётганим йўқ. Ростми гапим, ё ёлғонми?

— Ёлғон!

— Ўзингни алдама! Биламан, сен ҳам қишлоқни ёмон кўрасан. Худди менга ўхшаб ёмон кўрасан. Лекин кўрқасан айтишга! Мен кўрқмайман! Мен ростини айтаман. Қишлоқ мана бу еримга келди, мана бу еримга!..

Қосимжон ҳикилдоғига қўлининг зиҳи билан уриб йиғларди.

— Олиб кетсаларинг-чи! — деди қизлардан кимдир. — Айниб қолди-ку!

Иккита йигит Қосимжонни қўлтиқлаб олиб, нимадир дейишди. Қосимжон йиғи аралаш қиқирлаб кулди-да, қаршилиқ кўрсатмай, улар билан кетди.

— Нима бўлди? — сўради Абдулла.

— Ҳеч нарса, — деди Самад кулиб. — Жиннилик қияпти, холос. Икки кун бурун ҳаммамиз қишлоқда қолишга қарор қилдик.

— Қишлоқда қолишга? — ҳайрон бўлди Абдулла.

— Ҳа, Қосимжон ҳам рози бўлган эди. Биласан, қишлоқда доим одам етишмайди. Шунинг учунми, хўжалигимиз анча қоқоқ, камбағал. Бизнинг фойдамиз тегиши мумкин. Катталар жуда хурсанд бўлишди қароримизни эшитиб. Зиёфат шунинг учун ҳам қуюқ.

— Ўқимайсизларми?

— Нега ўқимас эканми? — деди Самад ҳафа бўлгандай. — Ўқиймиз. Ҳаммамиз ўқиймиз. Фақат сиртдан ўқиймиз. Мен, масалан, қишлоқ хўжалиқ институтига кираман. Қосимжон педагогика институтининг тил ва адабиёт факультетига киради. Сизгандирсиз, унинг ким бўлишини гаплари ҳам айтиб турибди. Ана шунақа, ҳам ишлаймиз, ҳам ўқиймиз. Билмадим, нега Қосим бирдан айниб қолди?.. Энди нима бўлади?

— Нима бўларди, — деди Самад ўйланиб. — Нима истаса шу. Кетмоқчи бўлса қаршилиқ қиладиган одам йўқ. Қишлоқда қолиш мажбурий эмас. Бу ҳар кимнинг кўнгил иши.

— Сенинг ҳамми?

— Менинг ҳам.

— Нега бўлмаса Қосимжон сенга, қишлоқни ёмон кўрасан, деди? — сўради жилмайиб Абдулла.

— У тўғри айтди, — деди Самад вазминлик билан. — Лекин қишлоқни эмас, қишлоғимизни ёмон кўраман. Қандай тушунтирсам экан? Биласанми, Мингбулоқ ўзи яхши, сув сероб. Лекин у қаровсиз. Кўчалари тор, қинғир-қийшиқ. Бунинг устига ёзда чанг бўлади, қишда доим лой. Уйларни айтмайсанми? Ўн-ўн беш уйни ҳисобга олмаганда, ўзимизнинг эски қамиш томли уйлар. Яна қўй иарса ёқмайди. Фойдаси йўқ ҳозир гапиришни. Биз бу ҳақда Гулчехра билан кўп

ўйлаймиз...

— Гулчехра билан?

— Ҳа, унга ҳам кишлоғимиз ёқмайди. Ана шунақа, Абдулла. Лекин беш-ўн йил ўтсин, Мингбулоқ жуда бошқача бўлиб кетади. Таний олмай қоласан.

— Айтганинг келсин, — деди Абдулла атрофга алсшглаб.

У Гулчехранинг номини эшитиши билан кулоғига гап кирмай қолган, лекин унинг қаердалигини сўрашга негадир ботинолмай ўтирарди. Гулчехра кўринмади, у секин ўрнидан турди.

— Қаёққа? — сўради Самад.

— Борай, кеч бўлиб қолди, — деди ийманиб Абдулла.

— Тўхта, ҳозир ош келади. Гулчехра қозон бошида. Кечанинг бошлиғи у. Унинг рухсатисиз кетмайсан.

Абдулла севиниб кетди. Аммо буни сездирмасликка ҳаракат қилиб:

— Анча ўтириб қолдим, — деди.

— Ҳеч нима қилмайди. Бу кеча ҳеч ким бизни уришмайди.

Абдулла «иложим қанча» дегандек, секин жойига ўтирди.

Кимдир радиола қўйиб юборди. Вальс янграй бошлади.

— Тур, — деди Самад. — Ҳарҳолда шаҳрликсан, бошлаб бер.

— Иккаламиз.

Улар ўртага тушишди. Абдулла Самадни қўлтиқлади. Ҳовлини бир айланиб чиқишгач, иккита қизни ўртага тортишди. Бошқалар ҳам бирин-кетин ўринларидан туришди. Абдулла олиб юрган сарикқина, нимжон қиз унинг кўкрагига қўлларини омонатгина қўйиб айланар экан, уялганиданми, ёмон тушишиданми, бо-шини ердан кўтармасди. Абдулла бунга парво қилмас, ҳар айланганида: «Қани энди шу қизнинг ўрнида ҳозир Гулчехра бўлса? — дея ўйларди. — Тонггача у билан тушардим, зерикмасдим».

Вальс ярмига етганда ўртада уч-тўрт жуфт одам қодди. Ҳамма тўхтаб, Абдуллага тикиларди. Абдулла чиндан ҳам вальсга яхши тушарди. Мактабда ундан ўтадигани йўқ эди. Кечаларда қизлар кўпинча у билан рақс тушишни, унинг олиб юришини орзу қилишар эди. Ҳозир ҳам Абдулла ҳаммани ўзига махлиё қилиб қўйган эди.

Ниҳоят вальс тинди. Қарсак кўтарилди. Шундагина Абдулла ҳамма қараб турганини сизди. Уялиб жилмайди-да, қизни жойига ўтқазиб, тўрга йўл олди. Энди ўтираётган эди, таниш кўнғироқ овоз кулоқлари тагида жаранглади.

— Яхши тушар экансиз!..

Абдулла ўғирилди. Рўпарасида оппоқ гуруч тишлари марвариддек ярқираб Гулчехра турарди. Абдулла лол бўлиб қолди. У Гулчехранинг бунчалик чиройли эканлигини Ҳаёлига келтирмаган эди. Эгнида кенг қизил атлас кўйлак, баланд пошна оқ туфлиси кичкина оёқларига чиппа ёпишган, иккита қилиб ўрилган сочларининг бир ўрими кўкраги устидан тушиб, жингалак учи зулукдек титраб турарди. Шодлигиданми, олов тепасида турганиданми икки юзи анордек қип-қизарган, чимирилган қошлари остида йирик, шўх кўзлари чўғдек ёнарди. Абдулла бу кўзларнинг тафтига чидаш беролмай, ерга қаради.

— Кўринмайсиз? Гулчехра қулди.

— Бугун мен ҳам иззатдаман, ҳам ҳизматда. Лекин келганингизни кўрдим. Фақат оддингизга келолмадим. Кечиринг.

— Ҳечқиси йўқ. Самад билан гаплашиб ўтирдик. Локин шу ердалигингизни у айтмаганда, кетиб қолардим.

— Наҳотки?

— Рост.

— Ундай бўлса, кетмаганингиз яхши бўлибди. Энди бўшадим.

— Бўлмаса ўтиринг, — Абдулла ёнидан жой кўрсатди.

Аммо Гулчехра ўтиришга улгурмади. Радиолдан яна вальс жаранглай бошлади.

— Тушасизми? — сўради Абдулла.

— Сиз билан тушишга уяламан, — деди Гулчехра оошини қуйи солиб.

— Нега?

— Яхши билмайман. Кейин мендан кулишингиз мумкин.

— Ҳаммадан кулсам ҳам, сиздан кулмайман. Гулчехра ялт этиб унга қаради. Абдулла уни иссиқ кўлидан ушлаб ўртага олиб чиқди ва эҳтиётлик билан бслидан кучоқлади. Музиканинг янги пардаси бошланиши билан, кутилмаганда, Гулчехра бошини кўтарди, иккала кўлини Абдулланинг елкаларига ташлади-да, товусдек сузиб кетди. Биринчи айланишдаёқ Абдулла упи олиб юриш жуда осон ва жуда ёқимли эканини тушунган ва ичида, боягина Ҳаёлидан ўтказган орзу-еига етишганидан чексиз шод эди.

— Алдоқчи экансиз? — деди кулиб Абдулла.

— Нега? — Гулчехра қошларини чимирди.

— Жуда яхши билар экансиз-ку?!

— Унчалик эмас, — деди Гулчехра ва хўрсинди... — Мингбулоқда танца тушишмайди. Мингбулоқ шаҳар эмас. Вақт ҳам йўқ, имконият ҳам йўқ.

— Нега? — хайрон бўлди Абдулла. — Ахир бугун...

— Бугун бошқа гап. Бугунни биз кўпдан бери кутган эдик.

Абдулла Гулчехранинг нима демоқчи эканлигига тушунмади. У ҳозир бу ҳақда ўйлашни, суриштиришни истамасди ҳам. У Гулчехранинг чехрасига маҳлиё эди... «Йўқ, — ўйларди у, — бунақа кизни шаҳарда учратмаганман. Йўқ. Очик, кибор эмас. Иннайкейин, жуда чиройли. Икки йил ичида у бутунлай ўзгариб кетибди. Қани энди у билан шаҳар кўчаларида юрсанг! Хдмманинг ҳаваси келарди, ҳаваси келиши турган гап!» У шундай ўйларди ва Гулчехранинг жиддий гапларини эшитишни истамасди. Вальс тугамаса, тонггача давом этса! У шуни истарди. Лекин Гулчехра ўзининг сўнгги гапи билан пайдо қилиб қўйган кайфиятдан унинг қутулиши осон бўлмади. Ҳаракатларидаги илгариги хаяжон сусайди, кизнинг бирданига жиддийлашгани у билан баробар оёқ ташласа ҳам, мусиқани боягидек ҳис қилмаётган, унинг енгил гапларга бўлган журъатини тўхтатган, боягина бутун вужудида жўш уриб турган эркини қисиб қўйган эди. Бироқ нимадир дейиши керак. Бир вальс иккинчисига уланиб кетди. Улар бўлса жим. Гулчехранинг кўзлари четда, Ҳаёли паришон. Нега шундай бўлиб қолди? Нега бирдан ўзгарди?

— Бошингиз оғрияптими? — сўради ниҳоят Абдулла. Гулчехра жилмайишга ҳаракат қилди.

— Йўқ, Ҳаёл суриб кетдим. Кечиринг.

— Ҳечқиси йўқ. Мен ҳафа қилиб қўйдимми, деб кўрқдим. Ҳафа қилмадимми?

Гулчехра унга жилмайиб боқди-да, бошини қимир-латиб қўйди. Шу боқиши Абдулланинг яна чехрасини очиб юборди. «Кўзлари мунча яхши? — Ҳаёлидан ўтказди у. — Йўқ, бунақа киз шаҳарда йўқ».

— Гулчехра, — деди у севинчи жўш уриб. — Юринг, бир айланиб келамиз.

Абдулла бу фикр миясига қандай келиб қолганини ўзи сезмади.

— Юринг, канал бўйига борамиз. Ҳозир жуда чиройли бўлса керак. Борамизми?

Абдулла тўхтаб, Гулчехранинг тирсақларидан ушлади.

— Йўқ деманг. Юринг.

Гулчехра жавоб бермади. Унинг кўзлари ўртоқларида эди. Лекин ҳеч ким уларга парво қилмасди, ҳамма ўзи билан ўзи овора эди.

— Юринг!

Абдулла севинганидан сакраб юборай деди.

Мактаб томондан эшитилаётган мусиқа, кулги садоларини ҳисобга олмаганда, ўша куни Мингбулоқ осуда тун қўйнида ором оларди. Осмон тўла юлдуз. Янги етилган кунгабоқардек